

Na cesti

Rijetko, jedanput ili dvaput u godini, bivaju i takve noći: misliš da je došao konac Zemlji i svemu živoj na njoj. Noći su to sa silnim vjetrom i njegovim kobnim hujanjem, s čitavim potocima kiše koji se slijevaju iz niskog, potpuno mračnog neba šibanog ognjenim repovima munja. Gromovi, čini ti se, praskaju nad samom tvojom glavom, te strepiš: rasparat će se nebo ili rastvoriti zemlja od te gromoglasne pucnjave i tutnjave!... Ali i za takvih noći, kad ti se čini da se sve živo pritajilo i stislo na sigurnim, suhim mjestima, kreću se nekamo neki ljudi — cestama, seoskim i gradskim ulicama, poljskim putevima i stazama, tko zna po kakvim svojim poslovima i za kakvim ciljevima...

Baš takve jedne noći, u kasnu jesen, našao sam se na cesti između sela u kojem sam tada živio i gradića K... S velikim naporom probijao sam se kroz vjetar i kišu, koji kao da su me namjerno, svim silama, nastojali zaustaviti na pustoj cesti. A i ja sâm najradije bih se bio zaustavio i vratio u selo, gdje sam ostavio topao, udoban ležaj u staji moga gazde, na sijenu. Ali koliko god mi je kretanje kroz tu noć bilo teško i besmisleno, morao sam ići dalje, prema slabim svjetlima grada u daljini. Kao što to i biva u životu, obično smo na kretanje prisiljeni od nekoga ili nečega izvan nas, najčešće suprotno od naših težnji.

Da, treba da kažem da sam u to vrijeme — a bilo mi je tada oko dvadeset godina — radio kao sluga kod bogatog gazde. Iako sam uvijek volio selo, njegovu atmosferu, prirodu i poslove, pa i one najteže, čitavo to razdoblje života ostalo mi je u sjećanju kao nešto vrlo neugodno, upravo mučno. Bez obzira da li je gazda više ili manje čovjek, to jest pravedan, dobar, human — posao i položaj sluge uvijek ostaju kao nešto najuvredljivije za svakog čovjeka. Što se tiče konkretno moga gazde, ne mogu reći o njemu ni ono najljepše ni ono najgore. Ali

ja sam morao izvršiti svaku njegovu zapovijed jednako savjesno kao da radim neki svoj posao. Takvo je gazdinsko gledanje, i gotovo, i mislim da bih i ja tako gledao kad bih se kojim slučajem našao u koži svoga gazde. U svemu tome najteže su mi padali razni izvanredni poslovi, iznenadni, oni izvan redovnih i uobičajenih, kakav je bio i ovaj zbog kojega sam morao poći u olujnu noć.

Naime, prethodnog dana stigao je gazdi brzozav iz Zagreba, iz bolnice: pozivali su ga da hitno dođe po svoju ženu, već sasvim na samrti, kako im ne bi tamo umrla. On je na tu vijest najprije nešto krupno opsovao, po običaju, a onda ipak počeo misliti o putu na koji treba da pođe. Bio je on već u prilično visokim godinama, oko šezdeset, a uz to bi ga često spopadali napadaji astme. Ipak, počeo je da mi daje upute i savjete o poslovima koje treba da obavim narednog dana, bez njega. Naročito mu bijahu na srcu dvije kobile, zaista prekrasne, čistokrvne, i na njih me najviše upozoravao. Bio je pravi sin i rob zemlje i stoke i samo je tih dviju stvari želio imati što više i što ljepših. Nije mi se bez razloga činilo ponekad, kad bi stenjao od napadaja astme, da on to tako teško stenje pod teretom svih svojih masnih oranica, bujnih sjenokoša i svih onih debelih, čistokrvnih konja, krava, svinja...

Tako je stenjao i kašljao i one burne noći, došavši u staju da me probudi. Stajao je kraj moga ležaja i sav se tresao. Pumpica! Otegnut će bez pumpice! Bilo je to prvo što sam pomislio razbudivši se. No još više razbudilo me ono što se dešavalo napolju i zbog čega su kobile usplahireno udarale kopitima, a krave zveckale lancima. Vjetar je divlje urlao svuda oko staje, zanoseći u prozore i zidove čitave valove kiše, dok bi munja svaki čas, kobno i sablasno, osvijetlila unutrašnjost staje. Odmah sam shvatio zašto me gazda probudio, nije mi to

morao mnogo objašnjavati svojim piskavim, isprekidanim glasom: »... ti si ipak mlađi... za tebe nije to ništa... tko bi jučer bio rekao da će ovakvo nevjeme, inače išao bih ja... vidiš da me hoće ugušiti...«

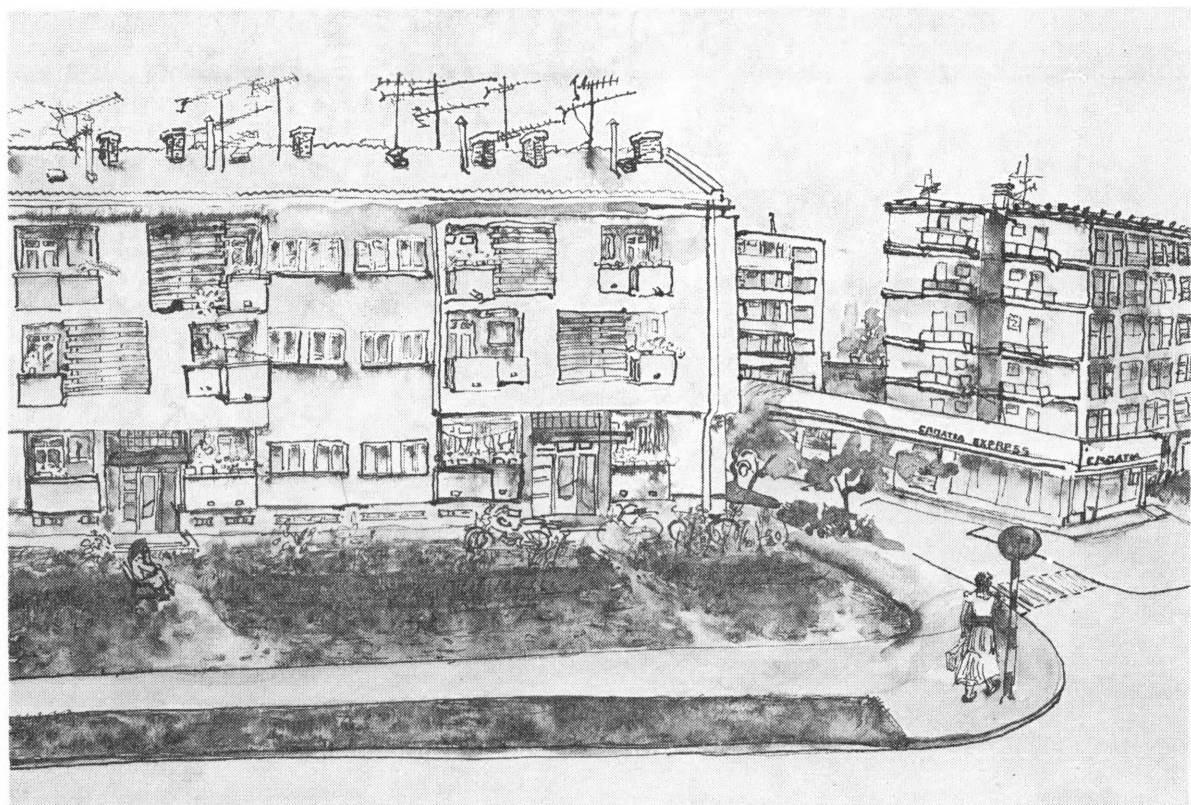
Tada, u onom kaosu, šumu i grmljavini, moj ležaj od sijena i starih kaputa, to tako malo, ali sigurno i suho gnijezdo, učinio mi se najčarobnijim mjestom na svijetu. Nikada mi staja i sijeno nisu zamirisali tako privlačno, blisko, ugodno. Valjda zato što su preda mnom bila dva sata pješačenja do grada, pod pljuskom protiv kojega ne pomaže nikakva odjeća, nikakav kišobran.

Našavši se napolju, pod ledenim valovima kasnojeseenske kiše, osjetih se poput životinje protjerane iz brloga i osuđene na lutanje bespućem i nevremenu. Počeo sam, sve snažnije, zavidjeti svima onima koji su mirno spavali iza čvrsto zatvorenih prozora. A istovremeno s nemoći i zavišću proključalo je, negdje duboko u meni i bez moje volje, otrovno osjećanje mržnje. Najprije poput blijede, slabe biljčice, a onda sve zelenije, gorče, opasnije... Sve više sam postajao svjestan da gazda ne bi ni svoga konja otjerao u onakvu noć. Sjetio sam se kako je jednom prilikom, kad mu se jedna od kobila bila nešto razboljela, bdio kraj nje čitave dane i noći, slao me svakog časa za veterinarima, kupovao skupe lijekove... A već prema svojoj ženi i njenoj bolesti ponio se sasvim drukčije: čekao je posljednji čas, kad je i onako sve bilo prekasno, i tek tada je odvezao u bolnicu. Još ravnodušnije odnosio se prema meni, smatrajući svoje poslove važnijima od svega. Bio sam samo jedan od njegovih slugu, tko zna koji po redu, i bile su mu potrebne samo dvije snažne ruke — moje ili nekog drugog momka, svejedno. Kao što mu je bio potreban traktor ili neki drugi snažan stroj, za oranje i druge poslove. I tako, iako gorko svjestan svoje nemoći i beznačajnosti u onoj beskrajnoj, ludoj noći, osjetih snažnu potrebu da se na neki vidljiv, konkretan način pobunim, da učinim nešto protiv toga svijeta u kome konji, krave, strojevi i druge slične stvari imaju tako veliku vrijednost. Ta potreba jalača je u meni, upravo gušće me u grlu, sa svakim korakom na tom teškom, besmislenom putu. Teško mi je bilo, teže nego ikada do tada u mome ne lakom životu. I kao rijetko kada poslije.

A kad sam za sobom već malo ostavio selo i našao se na cesti okruženoj samo pustim poljima, počelo se među sva ta različna osjećanja uvlačiti još jedno, novo: strah. Već sama ta mračna i burna noć pogodovala je stvaranju najfantastičnije sablasnih slika. Činilo mi se da je zrak oko mene nastanjen nekim neodređenim, ali svakako živim bićima, koja mogu nanijeti čovjeku samo štetu i zlo. Suhi, obrani kukuruži, grmlje, drveće — sve je to šumjelo tajanstveno, kao živo, kretalo se, približavalo... Nagli bljeskovi munja osvijetljavahu povremeno cestu i okolna polja, ali od toga se još više pojačavao utisak neke kobne ukletosti čitavog kraja. Odjednom se počeh prisjećati svih stravičnih priča o događajima na toj cesti, obično noćnim: nekome bi oteli bicikl, nekome novac, naročito na sajmene dane, nekoga bi premlatili... A prije nekoliko godina desilo se i jedno ubojstvo. Takvi događaji bili su, doduše, rijetki, i uvijek bi se crne ruke pružale iz mraka samo za vrijednostima kao što su novac i bicikli, ili bi se radilo o ličnim obračunima. Ali u mojoj mašti svi ti slučajevi, združeni s brojnim sličnima o kojima sam čuo ili čitao, silili su se u jednu opću sliku krvavog zločina, koji se — eto — može dogoditi svakog časa, kao što se u tom prostranom svijetu svakod časa zaista i događa, uvijek nepredviđeno i uvijek jednako besmisleno. Osvrćući se na sve strane, žurio sam, upravo trčao cestom, a u džepu dugačkom starog kaputa stiskao sam veliki nož...

I odjednom vidim, u osvijetljenju munje: sredinom ceste ide ravno na mene visoka, golema neka prikaza, pognute velike glave... Bila mi je već sasvim blizu, umalo nosom nisam naletio na nju! Ukočio sam se kao hipnotiziran, uspjevši učiniti samo nekoliko koraka u stranu. Munjevitom mehaničkom kretnjom izvukao sam nož, prestavši disati...

Ubrzo zatim sijevnu i druga munja. Nisam znao da li da se smijem ili ljutim: odmah sam prepoznao tko se krije u toj golemoj, neobičnoj figuri. Bio je to stari, ljudi Majstor iz našeg sela. Danju ga se ni djeca ne boje, nego viču za njim koješta. Bio je on nekada sposoban zidar, a poslije lutalica i prosjak. Po selima i drumovima širom Podravine on neprestano traži i traži svoje najbliže — djecu i ženu. Traži ih svuda, sa-

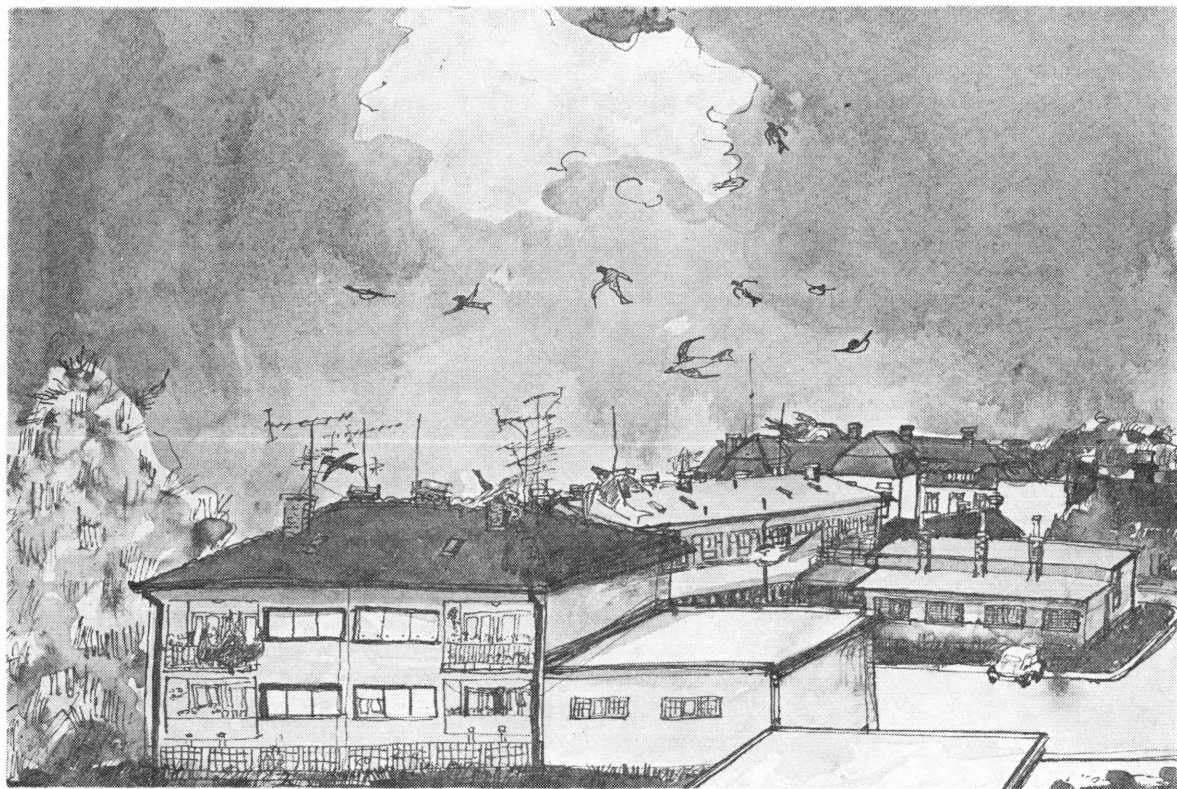
(Sunčanica Tuk-Grgić)

mo ne na pravome mjestu: na groblju. Zbog njih mu se — pričaju — i poremetio um. Da se zaštititi od kiše, omotao je glavu krpama, i zato mu ona izgleda neprirodno velika, čudovišna. A i on sam prava je ljudskara, blizu dva metra. U mraku čujem kako vuče cestom noge u velikim čizmama, koje — pune vode — šljapkaju jednolično... Kamo li sada ide i gdje će, u čijem štaglju, odmoriti se, prenoćiti? Niti što vidi niti ga što zanima.

Još više uplašio me drugi susret, do kojega je došlo gotovo odmah nakon prvog. Preda mnom, naglo iskrsnuvši iz mraka, stajala je sada neka mala, crna, jako dlakava prikaza. Drugi put te noći osjetih kako mi se podiže kosa. Stari Majstor bio je već i u onom prvom osvjetljenju bar donekle nalik na ljudsko biće. A ovo je ili neka životinja ili... Nisam bio praznovjeran, kao što to nisam ni danas, mnogo godina poslije, ali noć — pa makar bila vedra i mirna — djeluje nekom posebnom, tajanstvenom moći. La-

ko je čovjeku ujutro, poslije odlaska noći tada stvari i bića postaju ponovno ono što stvarno jesu, bez ikakvog posebnog života, bez tajni i čarolija. Napokon, neka je ono preda mnom na cesti bila i životinja, ali — kakva? Svakako vrlo neobična, to sam dobro vidio. Možda kakva divlja životinja, ili kakav opasan pas, koji se otrgao s lanca, čak bijesan? A tek kad mi se ta prikaza počela motati oko nogu, skakati na mene, cviljeti... Srećom, upravo u taj čas bljesnu ponovno munja.

Bilo je to maleno, crno pseto. Izgubljeno u onoj ludoj noći, ono je vjerojatno pošlo za starim Majstorom. A kako mi se učinilo strašnim u onom prvom bljesku munje! Zar su zaista u strahu tako velike oči? Najprije mi dođe da ga snažno udarim nogom, ljut što me tako uplašilo, ali je ono cviljelo jako tužno i molećivo... I tako, dirnulo me to nemoćno traženje zaštite. A nisu li nam i sudbine prilično slične, pomislio sam, te kisnemo tako u noći, umorni, bez ikakve

(Sunčanica Tuk-Grgić)

prave svrhe? Sagnuo sam se i prošao rukom kroz njegovu mokru dlaku. Kako je samo uzbuđeno tuklo ono malo srce, očito jako obradovano susretom i milovanjem. Ne, nisam mogao ostaviti životinju u onom nevremenu. Podigao sam je i stavio pod stari, dugački kaput moga gazde. Doduše, kaput je bio naskroz mokar, ali je pod njim bilo ipak toplije nego napolju.

Tako smo pošli dalje cestom, kao dvojica prijatelja potrebnih jedan drugome u onoj teškoj noći. Osjećao sam se sigurnije i toplije nego prije. Mislio sam: samo neka uspijem nekako donesti životinju kući, pa ću je i zadržati kod sebe. Imat ću tako i ja nešto svoje, svoga psa, koji će ići sa mnom u polje i ganjati zečeve, fazane, prepelice... A spavat će u staji, kao i ja, na sijenu, gdje ima dovoljno mjesta i gdje i za najvećih mrazeva biva toplo i ugodno... A kad sam malo zatim zalupao svojim teškim cipelama po tvrdom, od kiše blještavom gradskom as-

faltu, morao sam koračati polaganije i pažljivije: moj mali čupavi prijatelj spavao je mirno poput djeteta.

Ali na stanici dogodilo se nešto što je pokvarilo sve moje planove. Stigao sam u posljednji čas, pred sam polazak vlaka, ali je još mnogo ljudi pokušavalo ući u vagon. Izvana se dobro vidjelo da unutra, u sredini, svuda ima još prilično mjesta, ali gotovo sva vrata bila su već zatvorena. Oni iznutra, gusto zbijeni na samim vratima, ili su ih zaključali ili su čvrsto držali kvake. A gdje su vrata bila otvorena, tiskali su se i gurali na stepenicama čitavi grozdovi ljudi prani jakim kišom. Navalio sam na jedna vrata, pridržavajući rukom pseto u njedrima, i uspio ih malo otvoriti. Ali odmah prokulja kroz njih bujica ljutih psovki, povika, uvereda, zapomaganja:

— A joooj! Divljak jedan, prignječio mi nogu!... Majku mu bezobraznu, kako se samo gura!... Slijepče, zar ne vidiš da nema

mjesta?! To je neki odrpanac, još će nam i uši donijeti!... Treba ga naučiti kako se gura — šakom po glavi!... Na stepenicama imaš mjesta, pa se vozi ako želiš do Pariza!... O, ljudi, baš svi moraju ovim vlakom u Zagreb!... Zatvorite ta vrata, ulazi kiša!...

Uzalud sam molio, dokazivao da moram u Zagreb, da se ne mogu voziti na stepenicama jer sam već prokisao do kože, i da u sredini vagona ima još mjesta, samo treba da se malo pomaknu... Čitavi taj mali, posebni svijet unutar, sa svojim kakvim-takvim redom što sam ga ja pokušao narušiti, odurom mi se složnom, snažnom mržnjom, želeći me uvredama i prijetnjama što prije odbaciti, uništiti, zgaziti... A vlak je već polako kretao. Odjednom iznutra snažno gurnuše vrata, bilo ih je mnogo i bili su jači, ja izgubih ravnotežu, zbunih se i skočih natraške. Zakotrljao sam se po blatu, pridržavajući pseto da ga ne prignječim, i u uši mi udari glasan smijeh...

I tako sam se uskoro ponovno našao na onoj istoj cesti, na povratku u selo. Pun bolnih, otrovnih osjećanja. Sjećam se da je kiša bila malo jenjala, ali bilo mi je to sasvim svejedno. Bio sam i onako ne samo naskroz mokar nego i sav zablacen. I nije me bilo briga što će reći gazda kad me ugleda. On koji je često govorio da bez njega ništa ne znam uraditi kako valja. Želio sam samo da što prije skinem sa sebe svu onu prljavštinu, onu mokru i blatnu odjeću, te da se izvalim na svome ležaju u staji — i sve zaboravim. Ali u mislima, nekim unutrašnjim očima, gledao sam i nehotice samo slike sa stanice. Znam da su motivi ljudskih postupaka često neshvatljivi, odraz tko zna kakve zamršene lančane reakcije mržnje ili ljubavi, ili možda golih interesa, više ili manje prikrivrenih, ali mislim da ja nikada ne bih tako postupio. Bar ne prije onoga što se dogodilo na stanici. Ali poslije toga — sa svakim čovjekom postupio bih i okrutnije, strašnije. Pseto što sam ga nosio u njedrima bilo je jedno od nijetkih bića koje nije doticala moja mržnja. Čak sam mu se na mahove, poluglasno, i povjeravao. Proturivši glavicu ispod kaputa, ono je mirno sjedilo na mojoj ruci i pažljivo slušalo...

Na primjer, već sutra može se dogoditi (mislio sam) da moj bogati, škrti gazda umire sam, bez ikoga svoga. On i onako nema

nikoga osim žene, koja je već možda i umrla tamo u Zagrebu. I dođe malo jači napadaj astme, on se neće moći ni maknuti, pa će me moliti: — Oj, dečko, dodaj mi onu pumpicu, ugušit ću se! — Ili: — Dečko, trči odmah po doktora! — Ja ću se praviti da tražim pumpicu, ali je namjerno neću naći. Ili još bolje: potrgat ću je i baciti na đubrište iza staje. Umjesto da odem po doktora u grad, prosjedit ću neko vrijeme u voćnjaku, iza štaglja. Poslije ću reći: nema doktora, otišao nekamo k bolesniku! I tako će gazdu ugušiti njegova astma, prije reda. Kao što ga već nekoliko puta zamalo nije ugušila. Svi će reći: nije to ništa čudno — imao čovjek jaku astmu, a pušio one zake cigarete!... Samo, što prije treba potrgati pumpicu!...

Ili: naidemo mi sada na čovjeka u jarku kraj ceste... Napao ga netko, mlatnuo dobro po glavi, uzeo novac ili bicikl, i još ga gurnuo u jarak pun vode... A čovjek je još živ, u nesvijesti, trza se i stenje... Može to biti i netko poznat, iz sela. Ili stari Majstor. I ništa — mi idemo dalje svojim putem!...

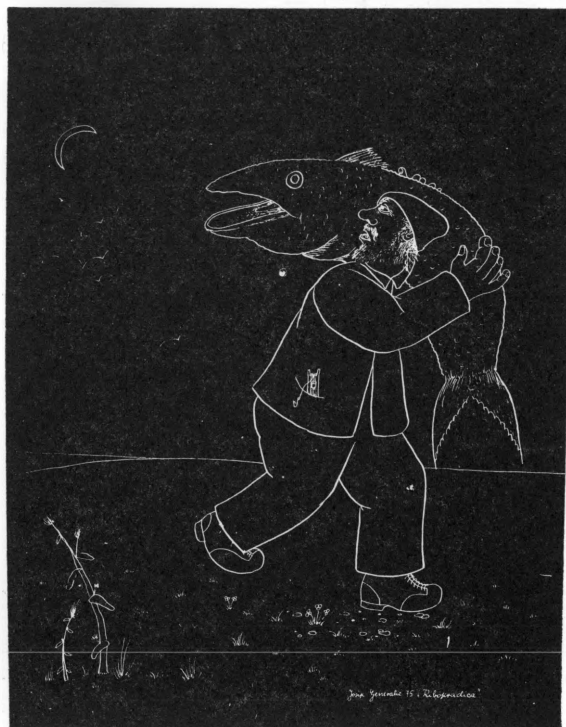
No odjednom mi dođe ovakva misao: vidi ti samo maloga gada, toga psa! On se tu sada samo pravi dobar i miran, a u stvari — ulizuje se! Ulizuje se zato što od toga ima koristi. A neka malo poraste, htjet će i ugristi. I to ne samo krive i dužne, nego i nedužne. Na primjer, ovakve odrpance kao ja — sigurno. Tko zna kako bi prošao naš noćni susret da je on bio već odrastao pas. Kad te netko nosi ovako u njedrima, u toplom i sigurnom, kako da mu ne budeš dobar! Još mu se i umiljavaš, ulaguješ, samo da mu ne dune u glavu da ti ne prekine ovu toplinu i sigurnost... A-da, znamo se mi! Sve je to isto — i čovjek i životinja!

A jedan udarac nogom bio sam mu dužan otprije, još od onda kad mi se bio počeo motati oko nogu i skakati na mene, a meni je samo rasla kosa na glavi. Vidiš, tako malen, a već može od njega čovjeku pući srce! Što li će tek biti poslije!? Hajde, hajde ti lijepo napolje, neka te samo pere kiša, možda i krepaš negdje uz cestu, vrlo važno, bar nećeš poslije nikome činiti zla! I evo ti, za sretan put, jedan pošten udarac nogom!...

Čudno je bilo u srcu. Evo, počeo je napokon obračun s čitavim tim svijetom oko sebe, govorilo je u srcu snažno osjećanje mržnje. To osjećanje zahtijevalo je zadovoljštinu u osveti i pobuni. Mržnja je bila ta koja je rekla da ću svakako potrgati gazdinu pumpicu i baciti je na đubrište. Ako još stignem starog, ludog Majstora, reći ću mu da su njegovi negdje u desetom selu, neka

ih ide tamo tražiti!... U isto vrijeme govorilo se jedno drugo osjećanje: Ali pas je malen, nemoćan, izgubit će se, propasti u toj strašnoj noći! I što ti je skrivio onaj jadni, ludi prosjak, koji ni mrava ne bi zgazio?... Gazda? O, ima i gorih gazda u selu, nije on baš nečovjek! Plaća te pošteno, onako kako ste se dogovorili u početku. I jedeš s njim za istim stolom, iako sav zaudaraš po staji i stoci... A stanica? — pita oštro mržnja. Zar ćemo samo tako zaboraviti ono valjanje po blatu, uvrede i onaj objesni, uvredljivi smijeh? Mnogo će vode poteći Dravom dok se to zaboravi!...

U slabom, dalekom bljesku munje, okrenuvši se, vidio sam još jednom pseto, koje je neodlučno stajalo nasred ceste. Maleno i crno. Samo. Nakon munje zavlada još veći mrak nego prije. Ništa više nije se vidjelo.

(Josip Generalić)